

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК [346.5:338.24](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.05>

СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА ЄВДОКІМЕНКО,

*доктор юридичних наук,
Харківський економіко-правовий університет,
кафедра фінансів, обліку і аудиту;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2924-6621>,
e-mail: evdokimenko_s_v@ukr.net*

УПРАВЛІННЯ ЮРИДИЧНИМИ РИЗИКАМИ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Розглянуто низку питань про сутність управління юридичними ризиками в економічній сфері, визначено напрями аналізу наслідків юридичних ризиків у процесі здійснення економічної діяльності суб'єктами господарювання та ризиків для державного бюджету, які виникають від їх діяльності, а також розглянуто заходи впливу для подолання негативних наслідків юридичних ризиків.

Ключові слова: управління юридичними ризиками, аналіз юридичного ризику, оцінювання юридичного ризику, фіскальні ризики, економічна безпека, подолання наслідків юридичних ризиків.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В Україні нині відбуваються реформи, що супроводжуються з ухваленням значної кількості нормативно-правових актів в економічній сфері, які через недостатнє або помилкове тлумачення умов діяльності призводять до збільшення втрат державного бюджету. Задля вирішення цієї проблеми необхідно дослідити наслідки юридичних ризиків в економічній сфері та подальше управління ними.

Стан дослідження проблеми

У науковій літературі зазначену проблематику досліджували Ю. В. Александров, М. В. Анчукова, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Я. М. Брайнін, В. М. Бурдін, Ю. А. Вапсва, В. О. Глушков, Л. В. Гусар, М. Д. Дурманов, С. І. Дячук, О. Ф. Кістяківський, В. Н. Козак, Н. Р. Лашук, О. М. Лупіносова, Ю. І. Ляпунов, В. О. Навроцький, Л. М. Підкоритова, А. М. Ришелюк, І. С. Тишкевич, В. І. Ткаченко, Т. І. Якімець, В. А. Якушин, М. І. Якубович та ін. Розгляд теоретичних правових підходів до визначення поняття «управління ризиком» досліджувалося М. Великановою у статті «Управління ризиком та його стадії: економіко-правовий аналіз», Р. А. Майдаником у навчально-практичному посібнику «Аномалії в цивільному праві України» та ін.

Дослідження питань аналізу та оцінювання юридичних ризиків в економічній сфері

здійснювалося з використанням Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки (постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 7); статті О. Воловик «Економічний аналіз права: потенціал та проблеми використання у правових дослідженнях» і ресурсів Інтернету: «Посібники статті та книги для студентів» (<http://posibniki.com.ua>): І. В. Белова «Банківська статистика», О. О. Карась «Специфіка системи управління ризиками в банківській сфері» та ін.

Мета і завдання дослідження

Мета роботи полягає в тому, щоб на підставі аналізу чинного законодавства України й узагальнення основних положень праць науковців визначити для зниження втрат державного бюджету країни та окремих суб'єктів господарювання наслідки юридичних ризиків в економічній сфері з метою подальшого управління ними.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: визначити механізм управління юридичними ризиками в економічній сфері, встановити напрями аналізу наслідків юридичних ризиків у процесі здійснення економічної діяльності, розглянути фактори впливу на розмір можливих збитків.

Наукова новизна дослідження

Це дослідження є однією з перших в українській правовій науці спроб з урахуванням новітніх досягнень науки визначити наслідки юридичних ризиків в економічній сфері та подальше управління ними для зниження втрат державного бюджету країни та окремих суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу

Процеси глобалізації та формування нової геополітичної структури є важливими не лише для сучасного світу, а й, перш за все, для України, для якої можливість інтеграції до європейського співтовариства дасть змогу значно прискорити впровадження започаткованих реформ [1]. Імовірність підвищення небезпеки значних втрат в економічній сфері України через наслідки юридичних ризиків визначає необхідність вирішити питання про своєчасне їх подолання.

Це вимагає розкриття поняття «управління юридичним ризиком». Теоретичні засади правового підходу до поняття «управління ризиком» досліджено М. Великановою, і ми погоджуємося з нею в тому, що згідно з аналізом нормативних актів, а також позицій вчених, що містяться в юридичній науковій літературі, у поняття «управління ризиками» вкладається той самий зміст – це процес, спрямований на виявлення, визначення, оцінювання та мінімізацію ризиків. Необхідно розглянути підхід до управління ризиками, який спричиняє правові наслідки. У підґрунті такого підходу лежить принцип економічної ефективності регулювання правових відносин, який і становить базис правового критерію розподілу ризиків у цивільному праві. При цьому передбачається, що процес розвитку ризику має такі стадії:

- 1) сигналізування про можливість виникнення ризику;
- 2) прояв ознак виникнення того чи іншого ризику;
- 3) розгортання ризику;
- 4) ліквідація чи мінімізація наслідків ризику або «загибель» об'єкта ризику [2, с. 21–22].

Втім, висловлюється думка, що під розподілом ризиків розуміється процес визначення суб'єкта й обсягу несення ризику. Управління ризиком долає кілька стадій (етапів). За стандартом AS/NZS 4360 управління ризиками складається з п'яти стадій: 1) установа контексту (оточення, середовища) – визначення цілей, зацікавлених сторін, критеріїв та ключових елементів; 2) ідентифікація ризику – визначення того, що трапилось і як це трапи-

лось; 3) аналіз ризиків, який передбачає перевірку контролю, ймовірностей, наслідків і рівнів ризику; 4) оцінювання ризиків, яке охоплює власне їх оцінювання, а також класифікацію ризиків; 5) обробка ризику (вплив на ризик) – визначення можливих варіантів впливу на ризик, відбір найкращих, розробка планів впливу на ризик та їх реалізація [3].

Р. А. Майданик у навчально-практичному посібнику «Аномалії в цивільному праві України» також розглядає аналіз, оцінювання та контроль у процесі управління ризиками [4]. При цьому, за даними М. Великанової, на підставі вивчення матеріалів О. Воловик, економічний аналіз права стає одним із домінуючих підходів до вивчення права й охоплює три окремі, але взаємопов'язані елементи: 1) визначення (економічного) ефекту правових норм; 2) визначення економічної ефективності правових норм задля напрацювання рекомендацій щодо подальшого їх використання; 3) моделювання майбутніх юридичних правил. Висловлюється думка, що теоретичний каркас економічного аналізу права дозволяє ігнорувати межі «дисциплінарних коробок» (зокрема, господарського та цивільного права) під час аналізу майнових відносин, регулювання яких (крім окремих винятків) має єдиний концепт [5].

Указаний підхід визначає встановлення економічних і правових наслідків юридичних ризиків (за домінуючого положення останніх). При цьому постає питання визначення механізму здійснення аналізу та оцінювання наслідків юридичних ризиків. Із нашої точки зору, визначення результатів дії юридичних ризиків за описаним порядком найбільш повно здійснюється на етапі вивчення законодавчих актів до їх ухвалення, що цілком відповідає принципу встановлення економічної ефективності правових норм.

Метою цієї статті, як уже згадувалося є встановлення наслідків юридичних ризиків в економічній сфері через економічні втрати, що виникли за рахунок дії окремих нормативно-правових актів, та визначення причин таких збитків. Необхідно зауважити, що такому підходу, з нашої точки зору, відповідає Методика оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки¹ (далі – Методика № 7). За цією методикою одним із факторів, які

¹ Методика оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 № 7. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 10.

можуть призводити до виникнення фінансових ризиків, зокрема, належить: прийняття нормативно-правових актів, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання, які можуть мати вплив на дохідну та/або видаткову частину державного бюджету (підп. 1 п. 5 Методики № 7). Що стосується поняття «фінансовий ризик», то згідно з п. 3 Методики № 7 фінансовими ризиками, пов'язаними з діяльністю суб'єктів господарювання, є можливе відхилення прогнозних показників фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання від запланованого рівня, що може призвести до зменшення надходжень до бюджету та/або потребувати додаткових витрат бюджету. Такі ризики виражаються в абсолютних цифрах або у відсотках валового внутрішнього продукту.

Методологічні засади проведення оцінювання фінансових ризиків за п. 7 Методики № 7 передбачають оцінювання фінансових ризиків органами управління на підставі отриманої від суб'єктів господарювання інформації про фінансово-економічну діяльність. За результатами оцінювання орган управління подає Міністерству фінансів України інформацію про діяльність суб'єктів господарювання. Інформація подається згідно з додатками 1–7, що містяться в Методичці № 7, разом і пояснювальною запискою, яка містить результати аналізу фінансово-господарської діяльності та ризиків, пов'язаних із діяльністю суб'єкта господарювання, які можуть мати вплив на діяльність або фінансові результати суб'єкта господарювання, а також заходи щодо управління такими ризиками. При цьому згідно з додатком 4 до Методики № 7 передбачається складання реєстру фінансових ризиків, у якому за видами фінансових ризиків по суб'єкту господарювання визначаються: вартісна оцінка впливу (можливого впливу) на бюджет, імовірність настання фінансового ризику, заходи, яких було вжито (буде вжито) для мінімізації впливу фінансового ризику, пропозиції органу управління щодо зменшення розміру фінансових ризиків, і пропозиції органу управління щодо розміщення будь-яких залишкових фінансових ризиків.

Керуючись змістом Методики № 7 щодо аналізу та оцінювання фінансових ризиків, розглянемо пропозиції щодо механізму аналізу економічних наслідків юридичних ризиків:

1) визначення груп витрат за напрямками економічної діяльності суб'єкта господарювання;

2) щодо кожної з таких груп визначити перелік чинних нормативно-правових актів;

3) за даними суб'єкта господарювання та/або контролюючих органів установити вагу окремих нормативно-правових актів у зазначених збитках;

4) проаналізувати діючі критерії нормативно-правових актів з точки зору впливу на економічні показники суб'єкта господарювання;

5) надати пропозиції з подолання економічних наслідків юридичних ризиків.

Оскільки у кожного підприємства різні ринкові умови й різні структури, кожна юридична особа, особливо державна, повинна розробити власні програми та системи управління ризиками. У свою чергу, ефективне управління ризиками ґрунтується на наявних послідовних положеннях і процесах, кваліфікованому персоналі та системах контролю. Згідно з Методичними вказівками з інспектування банків «Система оцінки ризиків» (далі – Методичні вказівки), Національний банк України виділив дев'ять категорій ризиків, що оцінюються окремо. Керуючись змістом Методичних вказівок щодо аналізу та оцінювання економічних наслідків юридичних ризиків, «юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення. Банківські установи наражаються на юридичний ризик через те, що мають відносини з великою кількістю зацікавлених сторін, наприклад, клієнтами, контрагентами, посередниками тощо, органами нагляду, податковими та іншими уповноваженими органами. Юридичний ризик може призвести до сплати штрафних санкцій та адміністративних стягнень, необхідності грошового відшкодування збитків, погіршення репутації, погіршення позицій банку на ринку, звуження можливостей для розвитку і зменшення можливостей правового забезпечення виконання угод»¹.

Оформлення результатів аналізу економічних наслідків юридичних ризиків можна подати у вигляді такої таблиці.

¹ Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: схвал. постановою Правління Нац. банку України від 15.03.2004 № 104. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36986> (дата звернення: 20.11.2018).

Порядковий номер	Найменування суб'єкта господарювання	Код згідно з ЄДРПОУ	Вид юридичного ризику	Назва нормативно-правового акта	Вартісна оцінка впливу (можливого впливу) юридичного ризику	Імовірність настання юридичного ризику	Заходи яких було вжито (буде вжито) для мінімізації впливу юридичного ризику	Пропозиції щодо зменшення юридичних ризиків
1	2	3	4	5	6	7	8	9

На підставі вивчення джерел економічної та юридичної інформації виділяють такі основні фактори оцінювання наслідків юридичного ризику в економічній сфері:

- існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління юридичним ризиком, затвердженої відповідними органами підприємства, виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;

- кількість і серйозність порушень або відхилень від установлених норм або юридичних вимог (серйозність визначається шляхом аналізу частоти, грошової суми та характеру відхилення), такий аналіз має враховувати як поточні дані, так і дані за минулі періоди [6].

Щодо подолання можливих наслідків юридичних ризиків в економічній сфері розглянемо можливі компоненти системи управління на прикладі управління юридичним ризиком банків. Так, до такої системи на рівні самого підприємства можуть належати:

- політика та положення щодо контролю за юридичним ризиком, які мають розглядатись та затверджуватись відповідно до обраної форми корпоративного управління;

- система визначення й оцінювання дотримання вимог усіх законів України, нормативно-правових актів Національного банку та інших державних органів;

- методика оцінювання легітимності та прийнятності відносин із клієнтами, серед іншого процедури оцінювання легітимності контрактів та угод;

- процес моніторингу змін у законодавстві України, які можуть вплинути на фінансовий стан банку (підприємства) або викликати зміну параметрів його роботи;

- процес моніторингу всіх судових справ, ініційованих банком (підприємством) або проти банку (підприємства);

- система звітності для здійснення моніторингу рівня юридичного ризику для всіх видів діяльності банку (підприємства);

- оцінювання (додатково) ймовірного ризику збитків, пов'язаних із судовими справами, а також тестування точності оцінок цього ризику [7].

Висновки

Значна кількість нормативно-правових актів, що визначають економічну діяльність, призводить до підвищення небезпеки втрат в економічній сфері. Так, деякі норми законів можуть погіршувати економічні результати діяльності через недостатнє або помилкове тлумачення умов діяльності, що порушує економічну безпеку країни та вимагає її захисту.

За результатами аналізу та оцінювання юридичних ризиків в економічній сфері необхідно зауважити, що відсутність можливості управління юридичними ризиками завдає непоправної шкоди та призводить до необхідності грошового відшкодування збитків, сплати пені та штрафних санкцій, адміністративної та кримінальної відповідальності, шкодить подальшому розвитку діяльності.

Для зниження втрат державного бюджету країни та окремих суб'єктів господарювання виникає необхідність дослідити наслідки юридичних ризиків в економічній сфері та подальше управління ними.

На підставі аналізу чинного законодавства України та узагальнення основних положень праць науковців для зниження втрат державного бюджету країни нами встановлено наслідки юридичних ризиків в економічній сфері з метою визначення механізму подальшого управління ними та розглянуто фактори впливу на розмір можливих збитків.

Сутність управління юридичними ризиками в економічній сфері полягає в подоланні негативних економічних наслідків за результатами їх аналізу та оцінювання.

Список бібліографічних посилань

1. Євдокіменко С. В. Теорія і практика судово-економічної експертизи : монографія. Харків : Панов, 2016. С. 3.

2. Великанова М. Управління ризиком та його стадії: економіко-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 20–24. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/5.pdf> (дата звернення: 20.11.2018).

3. Tutorial notes: The Australian and New Zealand standard on risk management, AS/NZS 4360:2004 / Broadleaf Capital International Pty Ltd. 2007. 6 p. URL: http://broadleaf.com.au/old/pdfs/trng_tuts/tut.standard.pdf (дата звернення: 20.11.2018).

4. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ. посіб. / відп. ред. Р. А. Майданик ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Юстиніан, 2007. 912 с.

5. Воловик О. Економічний аналіз права: потенціал та проблеми використання у правових дослідженнях. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 56–59.

6. Банківська статистика : навч. посіб. / уклад. І. В. Белова. Суми : Унів. кн., 2013. С. 90. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50210/5/Bielova_Bankivska_statystyka.pdf (дата звернення: 20.11.2018).

7. Карась О. О. Специфіка системи управління ризиками в банківській сфері. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3917> (дата звернення: 20.11.2018).

Надійшла до редколегії 22.11.2018

ЕВДОКИМЕНКО С. В. УПРАВЛЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИМИ РИСКАМИ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Рассмотрен ряд вопросов о сущности управления юридическими рисками в экономической сфере, определены направления анализа последствий юридических рисков в процессе осуществления экономической деятельности субъектами хозяйствования и рисков для государственного бюджета, которые возникают от их деятельности, а также рассмотрены меры воздействия для преодоления негативных последствий юридических рисков.

Ключевые слова: управление юридическими рисками, анализ юридического риска, оценка юридического риска, фискальные риски, экономическая безопасность, преодоление последствий юридических рисков.

YEVDOKIMENKO S. V. LEGAL RISKS MANAGEMENT IN THE ECONOMIC SPHERE

A significant number of regulatory acts that determine economic activity leads to an increase in the risk of losses in the economic sphere. Thus, some norms of the laws may worsen economic results due to inadequate or misleading interpretation of the conditions of the activity that violates the country's economic safety and requires its protection.

According to the results of the analysis and assessment of legal risks in the economic sphere, the author notes that the lack of management of legal risks causes irreparable damage and leads to the need for damages reimbursement, payment of fines and penalties, administrative and criminal liability, hinders the further development of the activities. In order to reduce the losses of the state budget of the country and certain economic entities, it is necessary to study the consequences of legal risks in the economic sphere with a view to their further management.

Based on the analysis of the current legislation of Ukraine and the generalization of the main provisions of the work of scholars, the author has established the consequences of legal risks in the economic sphere in order to reduce the losses of the state budget of the country. The factors influencing the size of possible losses have been also considered.

According to the author, the essence of legal risks management in the economic sphere is to overcome the negative economic consequences by the results of their analysis and evaluation. The author has provided propositions on the mechanism of analysis of the economic consequences of legal risks and the preparation of the results of such an analysis. By the example of legal risk management of banks, the author has presented possible components of the management system, aimed at overcoming the possible consequences of legal risks in the economic sphere.

Keywords: legal risk management, legal risk analysis, legal risk assessment, fiscal risks, economic safety, overcoming the consequences of legal risks.